

"רזא דגלגולא": הרז, הסיפור והגלגול

שונה הוא הפרק הנוכחי מרוב קודמיו: אין בו "התקפות" ונקי הוא מלגלוגים, לא על בדאים, לא על זייפנים ולא על גונבי דברים וכל שאר "גיבורי" הסידרה • הנושא עמוק, טמיר ונעלם, כבשנו של עולם וכבשי דרחמנא, רזי תורה ורזי עולם • אלא שיש בו דוגמה מופלאה של "גלגולי סיפורים", ורק משום כך נקלע למחיצתם של שאר הגלגולים • הרב יהושע מונדשיין, מחדש את סדרת "סיפורים וגלגולים" בפרק חדש על גלגולי נשמות

שונה הוא הפרק הנוכחי מרוב קודמיו: אין בו "התקפות" ונקי הוא מלגלוגים, לא על בדאים, לא על זייפנים ולא על גונבי דברים וכל שאר "גיבורי" הסידרה.

הנושא עמוק, טמיר ונעלם, כבשנו של עולם וכבשי דרחמנא, רזי תורה ורזי עולם.

אלא שיש בו דוגמה מופלאה של "גלגולי סיפורים", ורק משום כך נקלע למחיצתם של שאר הגלגולים.

[א]

נפתח בנוסח שהוא, כמדומה, הנפוץ ביותר, בעיקר עקב השימוש שנעשה בו בספר הנפלא והפופולרי גם יחד, הוא ס' "בעל שם טוב" על התורה.

הסיפור מובא שם ב'מקור מים חיים' בתחילת פרשת משפטים, מתוך ספרו של הרב דוב בער עהרמאן 'דברים ערבים' (א, מונקאטש תרס"ג, אות יח).

אנו נעתיקהו ישירות מה'דברים ערבים', בשילוב שינויי לשון וכתוב קלים כמעשהו בספר 'בעל שם טוב' שם:

הרב הקדוש ממעזריטש ביקש מרבו הבעל שם טוב הקדוש זלה"ה כי יאמר לו הפירוש בזוה"ק על "ואלה המשפטים": "דא רזא דגלגולא" [הלשון בזוהר פ' משפטים צד, א: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, תרגום ואלין דיניא דתסדר קדמיהון, אלין אינון סדורין דגלגולא, דינין דנשמתין דאתדנו כל חד וחד לקבל עונשיה].

פעם אחת אמר לו הבעש"ט ליסע ביער אחד, ויראה שם אילן אחד ומעיין תחתיו, ויתעכב שמה עד [שעה] שש ויבוא לביתו.

ונסע שמה, וראה איש אחד בא עם סוס מזויין, עייף ויגע, ואכל ושתה ונסע לדרכו. ושכח שמה הארנק שלו עם המעות.

אחר-כך בא שמה עוד איש אחד, נח לפוש, ומצא שמה הארנק עם המעות ולקחו. והלך משם.

אחר-כך בא שמה עוד איש אחד עייף ויגע, עני ונכה רוח, אכל שמה פתו אשר היה לו ושתה מן המעיין, ונח לפוש ולישון.

ובא בחזרה האיש הראשון ושאל מהאיש העני: "היכן הוא הארנק עם המעות אשר שכחתי פה"?!

והוא באמת לא ידע מאומה את אשר הוא דובר אליו. בקיצור, כי העני הלז קיבל שכרו משלם. האיש הלז היכהו מכות רצח ופצע.

אחר-כך, בהגיע [השעה] שש, נסע הרב המגיד ממעזריטש לביתו, וסיפר לרבו הבעש"ט הקדוש זלה"ה את אשר ראה.

אמר לו [הבעש"ט] כי האיש הראשון היה חייב לאיש השני [בגלגול הקודם] את הסך המסויים אשר היה בארנק ולא היה לו לשלם לו, ובא לדין לפני האיש השלישי (שהיה הרב והדיין), ופסק דינו ופטרו [מהתשלום] מבלי שום חקירה ודרישה.

על-כן, עתה, על-פי הגלגול, שילם הראשון לשני, והדיין (שהוא האיש השלישי) קיבל עונשו ושכרו משלם.

וזה שכתב הזוהר הק' על "ואלה המשפטים": "דא רזא דגלגולא".

עד כאן הסיפור שבס' 'דברים ערבים' (שסביבתו החסידית של מחברו – שחי בין השנים תר"כ-תש"ד – היתה במונקאטש, בעלז וסיגעט).

[ב]

בן דורו של בעל ה'דברים ערבים' הוא הרה"ק ר' סיני הלברשטאם (תר"ל-תש"א. בנו של הרה"ק ר' ברוך מגארליץ, בן הרה"ק בעל ה'דברי חיים' מצאנז), שהעלה על הכתב דברים ששמע מ"אביו ודודיו הקדושים ושאר גדולי תלמידי רבינו [מצאנז], אשר יצק מים על ידם" ונדפסו לראשונה בספר 'חמדה גנוזה – דברי חיים' (ברוקלין תשנ"ח).

שם קוראים אנו (בעמ' קמג-קמד) אותו הסיפור בנוסח שונה:

סיפר כ"ק אא"ז מצאנז ז"ל, שבעיר שהבעש"ט דר, הילווה אחד לחבירו עשרת אלפים ר"כ. והלווה הזה היה סוחר בהמות. ויהי כשנסע הסוחר לדרכו למסחר התנפלו עליו גזלנים ורצחוהו, ולקחו את כל כספו. והסוחר הזה היו לו בביתו נכסים הרבה, והמלווה תבע את בניו לדין שישלמו לו הסך שהילווה לאביהם, אבל הם טענו שאינם יודעים כלל מההלוואה. ויצא הפסק שהיורשים ישבעו שאינם יודעים כלל מההלוואה. וכן היה, שנשבעו על זה ופטרם מלשלם.

ושאל תלמיד אחד להבעש"ט, הלא התורה תורת אמת היא, ושבועת היורשים גם-כן אמת כי לא פקד עליהם אביהם, אבל אנחנו הלא יודעים האמת שהמלווה הילווה לאביהם הסך הזה.

השיב לו הבעש"ט הק' ז"ל, בוא ואראך התשובה על ענין זה, בתנאי שלא תגיד מכל מה שתראה. וציווה שילך ליער פלוני, ונתן סימן בעץ אחד שיעלה עליו ויחביא את עצמו באותו עץ למעלה בין הענפים שלא יראו אותו ושם יראה הכל. וציווה לו לישב שם מן שעה שתיים ביום עד שעה שמונה לעת ערב. ועשה כן.

והיה בישבו שמה, ראה איך שבא סוחר אחד רוכב על סוס ועמד אצל אותו העץ, כי היה שם באר מים. ונטל את ידיו ורחץ את פניו מן הדרך כדרך רוכבי סוסים, ושלף את הביי גארטיל של מעות [בייגארטיל: חגורה שמניחים בה מעות] מעצמו ונתנו על הארץ, ואת הסוס קשר אצל עץ אחד, והניח את עצמו לשכב מעט, ושם ראשו על הביי גארטיל. וכאשר קם משנתו שכח הביי גארטיל ועמד ונסע לדרכו.

לא עבר זמן רב והגיע סוחר אחר על סוסו וכמעשה הראשון עשה גם הוא, אבל כשקם שם לב שמלבד הביי גארטיל שלו ישנו עוד ביי גארטיל אחר, ולקח את שניהם ונסע לדרכו.

אחר-כך בא עני אחד והיה עייף מדרכו ושכב באותו מקום לנוח קצת. והיה תיכף כשאחזתו שינה חזר הסוחר הראשון לקחת אבידתו, וכשראה אותו שוכב ניער אותו משנתו ותבע ממנו שיחזיר לו את הביי גארטיל שלו ששכח שמה, כי בוודאי לקחו. והשיב לו העני, תאמין לי שאני לא ראיתי את הביי גארטיל.

וכשמוע הסוחר את תשובתו, לקח את הראפניק[?] והלקה את העני מכות נמרצות, והעני צעק עד לב השמים, והוא לא שמע אליו רק הכה אותו יותר עד שנשאר מת תחת רגליו. אז הלך לדרכו.

ותלמיד הבעש"ט ראה את כל זה ומאוד כאב לבו על זה, ואמר אשר מכל מכה היה הוא מרגיש יותר מהעני, רק שהיה מתיירא לדבר דבר, והשקיף רק על המורה שעות שיהיה זייגער שמונה [=שעה שמונה] שילך לביתו, וכשהגיעה השעה שמונה הלך לביתו.

ושאל אותו הבעש"ט ז"ל: מה ראית שמה? וסיפר לו את כל הנ"ל, ושאל התלמיד מה היתה זאת. והשיב לו הבעש"ט שהסוחר הראשון גזל מהסוחר השני בגלגול העבר הסך הזה מה שהיה מונח בהביי גארטיל, ולקח עתה הסוחר השני את מעותיו שנגזלו לו בגלגול העבר. העני הנ"ל היה הדיין בדבר זה בגלגול העבר, ולקח עתה בגלל מעות ה"פסק געלד" [=השכר שמקבל הדיין עבור פסיקתו] שלו.

וכן עתה בעסק הזה שאתה שואל עלי, המלווה הזה גזל בגלגול העבר את הלווה הסך הזה שהלווה לו, על-כן השיב לו עתה הגזילה.

עד כאן הסיפור בנוסח המיוחס לאדמו"ר מצאנז (שלא כדרכו בסיפורים רבים אחרים, כאן לא ציין המחבר מפי מי שמע את הסיפור).

[ג]

צאצא אחר לבית גארליץ-צאנז הוא האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל (תרס"ד-תשנ"ד), שבקונטרסי ה'דברי תורה' שלו מצאתי פעמיים איזכור לסיפור זה, אלא שהוא מייחסו לאר"י הק' ותלמידו מוהר"ח ויטאל.

וז"ל בשיעור בפ' משפטים תשל"ו (גל' א'רנז):

אספר המעשה המובא בכתבים, שפעם שלח האר"י הקדוש את תלמידו רבי חיים ויטאל ללכת למקום פלוני סמוך לים כנרת, ושם יראה דבר פלא.

הלך מהרח"ו לאותו מקום, וראה איש אחד פושט את בגדיו, ובאין משים נשמת ממנו ארנקו ונפל ארצה. הלה רחץ בים ולאחר שהלך לדרכו הגיע לשם אדם אחר ומצא את כיסו של הראשון. פתח את הכיס ועיניו אורו בראותו את הממון הרב שנפל לידו, ונטל את הכסף ומיהר להתרחק מן המקום.

הבין מהרח"ו בדעת קדשו שעדיין לא נסתיים החזיון אשר שלחו רבו לראות, והמתין שם לראות איך יפול דבר. כעבור זמן מה בא לשם יהודי זקן, וגם הוא עמד לרחוץ במי הים. לפתע הופיע האיש הראשון אשר איבד את כספו במרוצה, ופתח בצעקות על האיש הזקן על שנטל את ממנו. הזקן הכחיש את דבריו מכל וכל, וטען שאינו יודע כלל מה הוא שח. הלה חרה אפו וצעק בקול גדול, הלא אך מלפני זמן מועט אבדתי את צרור כספי, ולא היה כאן איש בלעדיך במקום נידח זה, ודאי אתה לקחתו והטמנת אותו תחת אחד השיחים. כה הרעים עליו בקולו, עד שלבסוף קם עליו והכהו מכות רצח עד שיצאה נשמתו.

וילך מהרח"ו משם בלב נשבר, וסיפר להאריה"ק את כל אשר ראו עיניו. חייך האריה"ק ואמר, אכן על דעת כן שלחתיך שמה כדי שתראה את החזיון הזה. ואגיד לך פשר הדבר: הנה האיש הראשון הזה היה חייב בגלגולו הראשון לאיש השני כסך המסוים הזה שהיה עכשיו בארנקו שאיבד, ולא רצה לשלם לו, ובאו אז לדין לפני זה האיש השלישי שנהרג, והדיין קיבל שוחד והטה את הדין לחובת האיש השני, ופטר את האיש הראשון. לאחר שמתו נגזר דינם שירדו שלשתם שנית לעוה"ז בגלגול, וישלם האיש הראשון שאיבד את כספו את חובו לאיש השני שמצא את הארנק, והדיין קיבל את דמי הפסק ונהרג.

על פי האמור ביאר הרה"ק משינאווא זי"ע (בדברי יחזקאל בפרשתו) את מאמר הזוה"ק (משפטים דף צד.) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וכו' [דבריו הק' נעתקו להלן].

*

ושוב בשיעור בפ' אחו"ק תש"מ (גל' א'רסח):

נראה לפרש עוד עפ"ש הרה"ק משינאווא זי"ע בדברי יחזקאל (פרשת משפטים) בביאור מאמר הזהרה... ואלה המשפטים... סדורין דגלגולא... ולכאורה אין מובן שייכות ענין הגלגול לפרשה זו. וכתב שם לפרש, דהנה לפעמים בא לפני הדיינים דין תורה שעל פי דין יש לחייב... בשעה שהאיש שיצא חייב בדין יודע בעצמו בבירור שהצדק עמו... ובעינינו יפלא איך יצא משפט מעוקל. אכן הדבר יובן ע"פ סוד הגלגול... עיי"ש.

הרה"ק משינאווא לא הביא סייעתא לדבריו, אכן לדעתי ברור שהתכוון למעשה זה שהובא בספרים, שפעם אחת צוה האר"י הקדוש את תלמידו רבי חיים וויטאל ללכת אל מקום מסויים סמוך לים כנרת ושם יראה דבר נפלא.

מיהר מהרח"ו והלך אל המקום ההוא כמצות רבו. בעמדו שם ראה והנה בא שמה יהודי בריא בשר ולבוש מעדנות, ופשט את מלבושיו וירד לרחוץ במימי הכינרת. כשסיים לרחוץ עלה מן הים בחיפזון, לבש את מלבושיו, והלך לדרכו, כשהוא שוכח שם את אפונדתו שהיתה דרכה להיות חגורה על מתניו ובה היה טמון צרור מעותיו (כפי שהיה נהוג מלפנים במדינות ערב, ולאחר מכן גם במדינת פולין, להטמין שם מעות ודברי ערך מחשש גניבה).

לא עברה שעה מועטת והנה הגיע לרחוץ שם איש צעיר לימים, הלה הבחין בחגור האבוד ואוצר בתוכו, ולא האמין למראה עיניו, הגביהו במהירות וברח משם בחיפזון מתוך שמחה על המציאה הכשרה שהתגלגלה לידו (כי היו שכיחים שם גויים, ולא היה המקום ההוא רשות הרבים שרובה ישראל (עי' ב"מ כד:)).

אחר דקות ספורות הגיע לשם יהודי נכבד וזקן, והחל לפשוט את בגדיו כדי לרדת לרחוץ בים. לפתע הופיע שם האיש הראשון שאיבד את צרור כספו בקוצר רוח ודאגה לחפש את ממונו, וכשמצא שם את הזקן התחיל להרעים עליו בקולו: גנב זקן השב לי את כספי, הלא לא עברו כי אם דקות ספורות מאז איבדתי כאן את צרור כספי, ובודאי לא עבר כאן אדם זולתך, לבטח הטמנת את כספי בקרקע. ועתה, אם תאמר לי היכן כספי הרי טוב, ואם לא אהרגך נפש! הזקן בכה לפניו באמרו שאין לו שום ידיעה היכן הוא כספו. אך הלה לא האמין לדבריו, והתחיל להכותו בלי רחמנות, ושיבר את כל עצמותיו עד זוב דם. לבסוף, כשראה המאבד שלא הועיל לו כלום, עמד והלך משם בפחי נפש.

הבין מהרח"ו שלראות את החזיון הלזה שלחו רבו לאותו מקום, אולם באשר עדיין לא הגיע אל המדריגות שנתעלה בהן לבסוף, לא הבין את פשר הדברים. וחזר אל רבו ושאלו מהו הטעם והסיבה בכל מה שאירע.

נענה האריה"ק ואמר, אכן על כך שלחתיך להראותך היאך השי"ת מנהיג את עולמו, אשר גלגל הוא שחוזר בעולם (שבת קנא:), וכל מעשי השי"ת הם בדין ובמשפט. הנה, האברך המוצא בגלגולו הקודם תבע את האיש המאבד לדין תורה על עסק ממון שהתחייב לו, ובאמת היה הדין עמו, והיו לו הוכחות לצדקת טענותיו, אלא שהדיין – שהוא הינו האיש הזקן הלזה בגלגולו הקודם – נטל שוחד והטה את הדין. שלשתם נסתלקו מן העולם ועמדו לפני בית דין של מעלה, ושפטום על כל מעשיהם, עד שהגיעו למעשה זה, ופסקו את דינם שיחזרו שלשתם לעוה"ז בגלגול. ונגזר שהאיש שנטל את ממון חבירו שלא כדין יאבד את אותו סכום ממש, וימצאו האיש השני שבגלגולו הקודם הוציאו ממנו ממון שלא כדין ויזכה בממונו המגיע לו, ואילו השלישי שהוא הדיין קיבל את דמי הפסק ולקה על עסק השוחד שלקח אז (והיה הדיין מוכרח להתגלגל עמהם, שאלמלא היו המאבד והמוצא באים לדין, היה הצדק עם המאבד, לכן היה הדיין צריך להתגלגל כדי שתוטל עליו האשמה ויזכה המוצא בשלו).

וזה מעשה נפלא. כיוצא בזה ישנם בעניננו עוד סיפורים רבים ונפלאים הידועים לי בבירור שאירעו אצל צדיקי אמת, אלא שסיפור זה שאירע עם האריה"ק ומהרח"ו נודע יותר בבירור, וממנו נלמד לדעת כי אלקים נצב בעדת א-ל (תהלים פב, א) להורות כדין.

[ד]

הרה"ח ר' חיים אליעזר ביחובסקי (חסיד חב"ד מפורסם מהדור שלפני פנינו. נפטר בשנת תרפ"ד) קשיש היה בהרבה מהרבי מקלויזנבורג, ובכתביו משנת תרפ"א נמצא הסיפור הבא על האריז"ל ותלמידיו, אבל ברור בהחלט שלא נוסח זה הוא המקור לדבריו ('כתבי הרח"א ביחובסקי', ברוקלין תש"נ, עמ' לז-לח):

מר"ב שפרין שמעתי, שבענין מחלוקת המהרש"ל על האריז"ל [סיפורים על מחלוקת זו מצויים בכמה מקורות חסידיים, אך לא במקורות אחרים] היה בזה ענין ששייך להוראה. והוא, שאיש אחד מארץ פולין, גביר גדול, עשה שידוך לבתו עם בן זוגה ממצרים, ונתן מוהר לבתו מאה אלפים סלעים. ולא הגיעה שנה שניה עד שמתה בתו ונשאר המוהר ביד הבעל. ואחרי שיש תקנה אשר בשנה ראשונה אם מתה בלא בנים אין הבעל יורש את אשתו, על-כן נסע האב של הבת למצרים לקבל הנדן שלו. ולקח ניירות [=פסקים] מסתמא מכל גדולי הרבנים, וגם ממהרש"ל, שמתקנת רבינו תם (באבן העזר סי' נ"ג) ששנה ראשונה יורש אבי הכלה את בתו.

ובא למצרים, ושם לא חשו על תקנת ר"ת, כי הם ספרדים, על-כן יעצו לו שירצה לדון אצל האר"י שהוא חותם עצמו "אשכנזי", וגם חתנו היה גם-כן אשכנזי, ושם [בפולין] נכתבה הכתובה, רק אחר-כך נסעו לגור במצרים.

באו להאר"י, ולא רצה לקבל על עצמו לדון דין תורה. ונתרצו [לקבל פסק – כעין פשרה – שאינו דין-תורה]. ואמר האר"י שלא יטול האב המעות ורק ישארו אצל החתן. ונסע האב לפולין בפחי נפש. וקודם נסיעתו אמר לו [לאר"י]: אף כי נתרציתי על פסק שלכם אף שלא על-פי דין תורה, עכ"ז מה אגיד להרבנים ששלחוני?

אמר לו [האר"י]: אמור להם שאמרתי שכן כתוב בתורה "ואלה המשפטים".

ובא וסיפר מהמעשה הזה, וצירף המהרש"ל [לשאר תלונותיו על האר"י] גם ענין "מגלה פנים בתורה שלא כהלכה".

וכאשר באו השלוחים [המהר"ר חיים ויטאל והר"ר ישראל סרוג, ששלחם האר"י אל המהרש"ל כדי שלא יחרים את האר"י, כמסופר שם לעיל], אמרו לו ששמעו מהאריז"ל שבמשך עשרים שנה מקודם נסעו שני אנשים ביחד על ספינה, ונסעו ממקום פלוני למקום פלוני, שם האחד כך וכך ושם השני כך וכך. והיה אצל האחד הרבה כסף וזהב עימדו, ולהשני לא היה לו. ונתן הלוואה למאן דלית ליה, שכשיבוא לביתו ימסור לו. המלווה לא בא חזרה והלווה לא היה לו למי למסור, ונשארו אצלו. ומתו שניהם.

ותבעו אותם לדין [בבית-דין של מעלה], המלווה תובע מעותיו ואינו רוצה למחול לו, והלווה טוען "מה היה לי לעשות אחרי שלא היה לי ליתן". ופסקו הבית-דין של מעלה שהלווה יבוא בגלגול נקיבה והמלווה בגלגול זכר וינשאו זה לזה, ואותו הסכום עם הרווחים תיתן הנקיבה להזכר נדן, ואחר-כך תמות בתוך שנה במצרים, במקום שלא פשטה תקנת ר"ת, וישאר אותו הסכום אצל הזכר. וגם הזכר לא יאריך ימים, כי רק בא לעולם לקבל החוב שהיה מגיע לו מהלווה. ופירוש "משפטים" הוא, כי על תיבת "משפטים" בתרגום: "דיניא", וב'פתח אליהו' [ב'תיקוני הזוהר]: "משפט איהו רחמי", ובזוהר: "דא רזא גלגוליא". שלכאורה אינו מובן, שלושה פירושים הסותרים זה את זה. ובמעשה זה מובן, כי המשפט בבית-דין של מעלה הוא דין, עכ"ז יש רחמים על-ידי גלגול.

ואמר המהרש"ל: הלא הדין הוא היפוך מזה?!

אמרו לו: ומה לו [לאר"י] לעשות, אחרי שהוא רואה הדבר כמו שהוא!

אמר להם: ומה יעשו אותם שאינם רואים?!

השיבו לו, שלמעלה מסבבים שדינים כאלו יבואו רק לעיני הרואים.

עד כאן "נוסח חב"ד" שרק תוכנו הפנימי זהה לשאר הנוסחים, אבל לא גופו של הסיפור.

[הדוחק שבסיפור זה הוא, שעלינו לומר שהמעשה התרחש במצרים, וכשהגיעו הדברים לאזני המהרש"ל כבר עקר האר"י לארץ-ישראל ומשם שלח את תלמידיו לפולין].

הבה ונראה את יחסו של איש ההלכה ל"רעיון חסידי" זה, כפי שמסופר בס' 'פאר הדור' (ג, ב"ב תש"ל, עמ' צח-צט):

צורב אחד ישב ביום מן הימים ודן לפניו [=לפני בעל ה'חזון איש']:

אמרו (במס' בבא מציעא כא, א-ב) במוצא מעות מפוזרין בשוק שהן שלו, מפני שכבר התייאשו הבעלים, ואין זה "יאוש שלא מדעת", שהרי "אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה" [ובוודאי כבר משמש בכיסו וראה שהמעות אבדו ממנו, והתייאש מהן בדעתו] – ואני עוקב אחר חברים בישיבה ולא ראיתי שימשמשו בכיסם כל שעה?

השיבו החזון-איש בקצרה: אין הדין משתנה בשל כך. חז"ל כבר קבעו מה שקבעו ו"הפקר בין-דין הפקר" (מפי הרב דוב יפה).

ומעשה שבאה אצלו חבורת תלמידים מיישיבת פוניבז', בשאלה דומה: מצאנו "שילינג" ברחוב, האם לא כדאי לחשוש שמא האובד לא משמש עדיין בכיסו, ואם-כן הרי זה בגדר "יאוש שלא מדעת" והמטבע אסורה עלינו?

אמר להם: אין שום יסוד לחשוש כך. אפילו אם יארע ביחיד שעדיין לא משמש, הממון [שייך] למוצא, מצד הדין... ואין טעם לנהוג במקרה זה לפני משורת הדין, כי אלה הם כבשי-דרחמנא, שמטבע זו האבודה מפלוני תגיע לידי פלוני...

לשמע הדברים פתח אחד מן החבורה והעיר:

על הכתוב "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" נאמר בספר הזוהר הקדוש "אלין סדורין דגלגולין", ומפרש הבעש"ט, שלפעמים מתחייב אדם בדין לשלם לחברו ממון שאינו חייב בו הפעם – ואין זאת אלא תשלום חוב מגלגול קודם...

נענע לו החזון-איש בראשו, כמי שמסכים לדבריו, כשהוא טורח ומבאר לשאר הנוכחים את הענין לאשורו:

- הכוונה כמו במקרה דנן, שהמקרא אומר "אשר תשים לפניהם", דהיינו לסמוך על הדיינים ד"מצא מעות מפוזרין הרי אלו שלו", בעוד אנו חוששים שמא לא משמש בכיסו – ואיך הדין אמת? אלא ודאי הענין קשור בסוד הגלגול, שמבקשים מן השמים להעביר ממון שלך לחברך כפרעון עבור מה שחבת לו בגלגול קודם, אך אם באמת תמשמש בכיסך הלא שוב אין הממון שלך ואין אתה פורע לו, כי מהפקר זכה, לפיכך מסבבין בהשגחה פרטית שאתה לא תמשמש ולא תתייאש ובינתיים ימצא חברך המטבע ויזכה בה ביושר כפי שהורו חכמים, שבאופן זה יחזרו מעותיך לבעליהן מגלגול קודם... (מפי עד מהימן שנוכח בשעת מעשה).

מכאן נתגלגל הסיפור לאחד הכותבים בקובץ 'אור ישראל' (מאנסי; גל' יח, טבת תש"ס, עמ' קיב) בשינוי צורה שאינו משמעותי מצד תוכנו אלא רק מצד בעלי השמועה:

ידוע מש"א עפ"י דברי זוה"ק ריש משפטים (צד), ואלה המשפטים... אלין אינון סדורין דגלגולא... היינו שמה שלפעמים נראין פסקי הד"ת כבלתי צודקים וכמחייבים הזכאי וכו', זהו בגלל שמגלגול הקודם הוא נשאר חייב לו ולכן נפסק כן בגלגול זה שממונו יגיע לשני ועי"ז יבוא על תיקונו. והדברים ידועים.

ועפ"י ביאר החזון-איש מש"א (ב"מ כא:) מעות מפוזרות הרי אלו שלו, אמאי, הא לא ידע דנפיל מיניה?.. כדרי' דאמר: 'אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה ושעה'. אבל מ"מ עדיין קשה, הלא כאשר ימצאו המוצא לפני משמש הלה בכיסו, הלא בא הכסף לידו לפני יאוש ועדיין הוא של האובד? ותרץ עפ"י הזהר הנ"ל, והיינו שבגלגול הקודם היה האובד חייב למוצא סכום כזה, וא"כ אדרבה אם יהיה המציאה לאחר יאוש שוב לא יהיה שלו ולא יחשב כאילו שילם משלו. והבן.

ענה נביט בשרשיו הקדומים של הסיפור; הנוסח הבא מופיע בספר **'מושב זקנים'** על התורה ("קובץ פירושי רבותינו בעלי תוספות ז"ל"), שנדפס בלונדון בשנת תשי"ט, מכתב-יד שכתובתו הסתיימה בתחילת שנת רל"ד (לפני למעלה מ-536 שנה). באותה שנה נדפס בלונדון הס' **'פירוש רבינו אלעזר מגרמיזא ז"ל'** בעל ספר הרוקח' (על התורה ועל מגילת אסתר), גם שם מופיע אותו נוסח, בציון המקור: "בכתב יד 'מושב זקנים' מרבינו אלעזר מגרמיזא ז"ל" (ר"א מגרמיזא בעל ס' ה'רוקח' נולד לפני כ-850 שנה וחי, בערך, בין השנים ד'תתק"ך-ד'תתקצ"ז).

אך קדם להדפסות אלו הרמ"מ כשר ב'**תורה שלימה'** (כרך משפטים, נ"י. תשט"ז, עמ' עה אות רנב), שמציין את המקור כ"מדרש – מובא בכת"י מושב זקנים".

אנו נעתיק – בפיסוק שונה – מהס' **'מושב זקנים'** (פ' משפטים עמ' קפד), שבו לא נזכר כלל שמו של רבינו אלעזר מגרמיזא על הקטע דנן וגם לא נאמר שם ש"מדרש" הוא זה:

והאלקים אנה לידו. מעשה אירע למשה רבינו ע"ה בשעה שאמר להב"ה [=הקב"ה] "הודיעני נא את דרכיך", אמר לו הב"ה "עלה אלי ההרה". כשהיה עולה, ראה בן אדם שבא לשתות במעיין ונפל ממנו ארנקי דדינרי והלך לו. בא אדם אחר ומצא הארנקי והלך לו.

הראשון חזר לבקש הארנקי שלו ומצא אדם אחד על המעיין, אמר לו: "אתה לקחת הארנקי!" אמר לו: "לא לקחתי כלום!" עמד עליו והרגו.

ראה מרע"ה כך, תמה. אמר לפני הקב"ה: "רבונו של עולם, הודיעני נא את דרכיך, כי כך וכך ראיתי ותמהתי".

אמר לו הקב"ה: "כל מה שראית אמת. בעל הארנקי גנבה מאותו שמצאה, ובא בעל האבידה ומצא אבידתו. ואותו שנהרג הרג לאביו של ההורג, ואנכי אינתי לידו".

לכך אמר משה "והאלקים אנה לידו".

עכ"ל בס' **'מושב זקנים'**.

הדמיון לנוסחים המאוחרים גדול, אף כי אין כאן שום זכר לגלגולים, ודרכי ה' נפלאו בגלגול זה ולא בגלגול אחר.

הרעיון כשלעצמו מקביל לפירושו של רש"י על פסוק זה (משפטים כא, יג) מדברי הגמרא במס' מכות (י, ב):

והאלקים אנה לידו. ולמה תצא זאת מלפניו? הוא שאמר דוד (שמואל א כד, יד) "כאשר יאמר משל הקדמוני, מרשעים יצא רשע". ו"משל הקדמוני" היא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם. והיכן אמרה תורה "מרשעים יצא רשע"? "והאלקים אנה לידו". במה הכתוב מדבר? בשני בני אדם, אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד, ולא היו עדים בדבר שיעידו. זה לא נהרג וזה לא גלה. והקב"ה מזמנן לפונדק אחד, זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו. ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות. נמצא זה שהרג בשוגג גולה, וזה שהרג במזיד נהרג. עכ"ל רש"י.

בפרק הבא נעסוק אי"ה בגלגול נוסף של סיפורו של גלגול.

רצונך בחומר עיוני נוסף בנושא זה? [בפרק הבא](#).
י"ט בטבת תש"ע

דברי תורה

עסקנו בסיפור שנלווה לדברי תורה, ועתה נביא את גופי התורה מספריהן של צדיקים.

[א]

בס' **'דגל מחנה אפרים'** מהרה"ק מסדילקאב נכד מרן הבעל שם טוב, בתחילת פ' משפטים:

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. איתא בזוה"ק אילין סדורין דגלגולא עיי"ש. והוא תמוה לכאורה, הא בפסוק מפרש ואזיל דיני ממונות.

אך שמעתי בענין הדין, שאחד דן את חבירו לבית-דין ויודע בעצמו שבודאי הוא זכאי בדין, והתורה מחייבתו, אל יקשה לו הלא תורת אמת היא ודרכיה דרכי נועם. כי זהו אמיתות התורה ונועם דרכיה, כי בודאי מסתמא היה חייב בגלגול העבר לאיש הדין עמו וכעת חייבתו התורה לשלמו כדי לצאת ידי חובתו. וחבירו שלוקח עתה המעות במרמה, הוא עתיד ליתן את הדין. וכאלה רבים בעיני דינים.

וזה יש לומר שרימז הזוה"ק, ואלה המשפטים, שהם דיני ממונות, אע"פ שמן הנראה הם נגד האמת לפעמים, אך דהאמת הוא אילין סדורין דגלגולא, והיינו הבורא הכל ובורא כל הנשמות, הוא היודע איך היה בגלגולים הקודמים בין איש לחבירו, ככה יסובב המסבב ומנהיג על פי התורה את עולמו בחסד וברחמים ובצדק ובמשפט אמת, לשפוט בין איש ובין רעהו ובין שורו וחמורו וכל אשר לו, כפי אשר יורה אלקים. ויש בזה פתח רחב.

[ב]

בס' **'דברי יחזקאל'** מהרה"ק ר' יחזקאל משינווא (בנו של בעל ה'דברי חיים' מצאנז), פ' משפטים:

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. איתא בזוה"ק (דף צ"ד ע"א) פתח ר"ש ואמר, ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, תרגום ואלין דיניא דתסדר קדמיהן ואלין אינון חדודין דגלגולא ודינין דנשמתין דאתדנו כל חד וחד לקבל עונשהא. עכ"ל.

יש לפרש כוונת הזוה"ק כך. דהנה יזדמן שני אנשים באים לדין לפני הב"ד, וכאשר ישמעו הב"ד הטענות של הבעלי דינים יפסקו הד"ת זה זכאי וזה חייב, כי אין לדיין אלא מה שענינו ראות. ואותו שחייבו אותו יודע בעצמו שהוא זכאי בבירור גמור ובחנם חייבו אותו הב"ד לפי ראות עיניו. ולמה יזדמן כך לב"ד שיפסקו ד"ת להיפך, הלא אלקים נצב בעדת א-ל בקרב אלקים ישפוט.

אלא האמת הוא שלא יצא מהב"ד משפט מעוקל ח"ו, אך לפי שבגלגול הראשון הי' הוא חייב לזה ולא החזיר לו, לפיכך סבב השי"ת עכשיו שיוציא מידו הגזילה אשר גזל אותו בגלגול הראשון, לכן חייבו הב"ד אותו בד"ת להחזיר לו עתה.

וזה מאמר הזוה"ק ואלין אינון חדודין דגלגולא, רצ"ל ואלה המשפטים אשר הב"ד יחייבו למי שהוא זכאי בבירור הוא צריך להיות כן, מחמת שבגלגול העבר הי' חייב לזה, ובא לתקן בגלגול זה מה שקלקל בגלגול העבר. ודינין דנשמתין דאתדנו כל חד וחד לקבל עונשהא, רצ"ל כדי שתקבל נשמתו עונשו אשר חטא בגלגול ראשון לפיכך חייבו אותו עתה הב"ד. וזהו אשר תשים לפניהם, שתשים המשפט לפי הגלגולים הראשונים.

[ג]

בס' **'דברי משה'** מהרה"ק ר' משה שה"ם מדולינא, תלמיד מרן הבעל שם טוב, בתחילת פ' משפטים (ומקצרים אנו מאד בדבריו הק'):

דברי התנא במס' אבות (פ"א מ"ח) שכתוב וז"ל: וכשיהיו בעלי דינין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים... ונדחקו המפרשים בטעם הדבר שיהיו שניהם כרשעים. והרב התו"ט כתב בשם דרך חיים וז"ל, דכיון שעכ"פ האחד מן הבעלי דינין הוא עושה שלא כדין, וכן בעל דין השני שיש לו דין עמו הרי הוא כמוהו, שכך אמרו (שבועות לט.) לענין שבועה, העומדים שם אומרים זה לזה סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים וכו'... וכל זה כיון שיש לו דין עמו שניהם נקראו רשעים...

כי הנה גם ענין זה שהשני בעלי דינין הבאים לדין, שאחד תובע ממון והשני מכחישו, שודאי אחד מהם הוא טוען שקר, ג"כ מאיזה סיבה יבא זאת שאיזה אדם יבא בטענת שקר, או התובע או הנתבע. וביותר לדברי חז"ל (שבועות מ:) שחזקה אין אדם תובע וכו', ג"כ חזקה אין אדם מעיז פניו וכו' (ב"מ ג.), ומה הוא הסיבה שכאן ודאי אחד מהם יצא מהכלל הזה. גם במודה במקצת שאמרו חז"ל (שם י.) הטעם משום ד"ל אשתמוטי הוא קא משתמיט, ג"כ מ"מ שייך להבין מאיזה סיבה הוא, כי מצד הטבע אז בתחנונים ידבר ולבקש מחבירו על הרחבת זמן, ולא לבא בדברי כחש וכזב.

אך הסיבה הוא... כי גם שכנגדו בא לידו הממון הזה שלא בכשרות וביושר, הגם שלא היה עבירה חלילה, אך מ"מ לא היה בכשרות. כמו מי שיש לו כל צרכו ואעפ"כ הוא מחזיר לאסוף ממון ועי"ז הוא בא לביטול תורה ותפילה. או לפעמים הוא מקדים עצמו לקנות איזה דבר להרווחת ממון, ונדחה על ידו איזה עני שהיה מחזיר אחריו לפרנס א"ע ובני ביתו, הגם שהוא לא ידע מזה, מ"מ עי"ז ניתן איזה כח להס"א המקטרגים. והנה הכח הזה בעצמו הוא מדבק באיזה [אדם] ובא בתחבולת רשע עליו, או שלוח מאתו ואינו רוצה לשלם ומכחיש בו ומעיז פניו כנגדו או שתובע אותו בדברי כזב.

ויובן היטב דברי התנא שכתוב יהיו בעיניך כרשעים, גם דברי הדרך חיים מ"ש וכן בעל הדין השני שיש לו דין עמו הרי הוא כמוהו, ומ"ש וכל זה כיון שיש לו דין עמו. ור"ל כנ"ל, כי אם שלא היה הממון אצלו שלא ביושר לא היה חבירו בא נגדו להכחישו...

עדיין יש להבין, כי אחר כל אלה, מ"מ איך יתקיים הממון בידו [של המכחש] אחר שמתחילה בא לידו שלא ביושר. אך כיון שעתה הוא מוציא ע"י פסק בב"ד וע"י דעת קדושים, כי אלקים נצב בעדת אל, עי"ז חוזר הדבר להיות כממון יושר יחשב.

והנה כל זה כשהוציא עתה ע"י ב"ד ישראל שאלקים נצב בעדתם, אמנם כשהוציא אותם ע"י עכו"ם שמחשבותם מחשבת ע"ז, אדרבה עתה נתקלקל יותר. כי בתחילה, הגם שלא הוציאם מצד הקדושה, מ"מ לא היה ג"כ מצד הטומאה. אך עתה הוא מוציאם ע"י מחשבת טומאה גמורה. וזהו דברי רש"י ז"ל שמייקר שם אלילים, ר"ל שמוסיף כח מס"א, ואפילו שדין כדן ישראל.

[ד]

קונטרס 'דברי תורה' מהאדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל (גל' א'רסח):

זהו שאמרו בזוהר, ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, תרגום, ואלין דיניא דתסדר קדמיהון, אלין אינון סדורין דגלגולא וכו'. שלא נוכל להבין צדקת משפטי ה' אלא על ידי סוד הגלגול. ונראה להוסיף, שלכן הביאו בזוהר את לשון התרגום ואלין דיניא דתסדר קדמיהון... לרמז שסדר הדינים אינו כפי הנראה לעת עתה, אלא סידורם הוא קדמיהון, על פי הגלגולים הקודמים מלפני מאות שנה.

אשר על כן, הדיין הבא לפסוק את הדין, עליו להתפלל אל השי"ת שיזכה לפסוק את הדין כפי שהוא נפסק בשמי מעל. שלא יהיו דבריו נכונים על פי המציאות הנראית עתה בלבד, אלא יהיו נכונים וישרים גם על פי מה שאירע עמהם בגלגוליהם הקודמים. ואם בגלגולם הקודם היה אחד מהם חייב לחבירו ממון, יפרעוהו עתה, וטובה היא להם שבזה יתנקו מעוונם ויפטרו מן הדין של מעלה.

על דרך זה נראה לבאר על נכון את מאמר הגמ' (סנהדרין ז.) דאזיל מבי דינא שקל גלימא (מי שנטלו בי"ד טליתו לפורעה לאחר, רש"י) ליזמר זמר וליזיל באורחא (הואיל ודין אמת דנו לא הפסיד כלום אלא גזילה הוציאו מידו, רש"י). ומאמר זה פלאי, אם האיש שהתחייב בדינו יודע שגזל הוא בידו למה זה הלך לדין מלכתחילה. אטו בגזלן עסקין שהתנפל על רעהו וחטף את טליתו, והלך הלה והביא עדים שהיא טליתו והוציאו הדיינים את הטלית מיד הגזלן והחזירה

לנגזל, וכי איש כזה יזמר זמר בצאתו מן הדין בשביל גזילה שהוציאו מידו. אולי יתכן שיזמר זמר על כך שלא הלקוהו ולא אסרוהו בבית הסוהר, אבל בודאי לא ישמח הגזלן על כך שהוצאה הגזילה מתחת ידו.

אכן באמת הנגלה והנסתר יחדיו יהיו תמים, וכוונת הגמרא הוא על פי דברינו הנ"ל. האיש ההוא שיצא חייב בדינו באמת היתה הטלית שלו שקנאה בחנות בכסף מלא, או שמצאה ברה"ר שרובה גויים שהרי היא שלו, ועל לא דבר נטפל עליו אדם שאינו מכירו וטען שהטלית הזאת שלו היא. עמדו שניהם לדין, ומחמת איזו סיבה אירע שהצדיקו הבית דין את האיש השקרן, ושקלו גלימא מיניה. ובאמת מצד הסברא היה על האיש שיצא חייב בדינו לזעוק חמס איך יצא משפט מעוקל, הלא אני יודע האמת שטלית זו שלי היא. על האיש הזה אמרו בגמ' ליזמר זמר וליזיל באורחא, על הגזילה שהוציאו מידו. כי אף שהוא בעצמו אינו יודע שגזלו, ובאמת אכן לא גזלו ממנו עתה, אלא גזלו כבר מלפני מאות שנים, ובגינו לא היה יכול להיכנס לגן עדן, עד שהיה מוכרח לחזור ולהתגלגל ולפרוע לחבירו את הגזילה אשר גזל. ולא בכדי נטפל אליו הלה וטען שטליתו היא, כי נשמתו היא שגילתה לו שטלית זו היא שלו. ולפיכך ליזמר זמר וליזיל, כיון שמעתה יוכל לבוא על תיקונו. וזה פירוש נכון לאמיתה של תורה.

ענין זה מוטל על כל יהודי העומד לדין תורה לדעת – באם הדין תורה הוא אמיתי, והדיינים הם יראי ה' – שבין אם הצדק עמו ובין אם הצדק אינו עמו, פסק הבית דין הוא צודק בודאי, אלא שמעיניו נעלם הדבר, שהרי באמת אינו יודע כלל מי הוא, ומנין לו לדעת את כל מה שהשי"ת מסבב על ידו. אלמלי היה בכח האדם לזכור את גלגוליו הקודמים, כדוגמת זקה"ק הדברי חיים זי"ע, והיה זוכר את כל מעלליו, את מצוותיו ואת חטאיו שעשה בהם, היה לו מבט אחר על תהלוכות חייו, ורבות מן הקושיות שהיו לו על הנהגת השי"ת היו מתורצות מאליו, אלא אדרבה היה שמח בראותו את הגלגל שחוזר בעולם, דא רזא דגלגולא.

לזה כוונת חז"ל באמרם, הדין דין אמת **לאמיתו**, שלא יפסקו את הדין כפי האמת הנראה עתה, אלא השי"ת יחננם בדעת לדון דין אמת לאמיתו, כפי אמיתותו בשמי מעלה על פי שורש נשמתו וגלגוליהם מאז ומקדם...

בדרך זה נראה לבאר מאמר המשנה (אבות א, ח) כשהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כצדיקים כשקבלו עליהם את הדין. וכבר תמהו התו"ט ושאר מפרשים מדוע יחשבו שניהם לרשעים, ובמה חטא הנתבע שנטפל אליו התובע על לא דבר. אך לדרכנו הדבר מבואר, שהאיש התובע ממון מחבירו הוא מפני שלבו אומר לו שחבירו חייב לו ממון, ובאמת אף שעתה אינו חייב לו, יתכן שהוא חייב לו מלפני מאות שנים, לכן שפיר נקראים שניהם רשעים. האחד הוא רשע עכשיו שהוא תובע מחברו ממון בשקר, והאחד הוא רשע שנתחייב לחברו בגלגולו הקודם. וכשנפטרים מן הדין נחשבים שניהם כזכאין שקבלו עליהם את הדין, שאז נתקן מה שלקח האחד את ממון חבירו שלא כדעת ונעשו שניהם צדיקים.

בזה נבוא לביאור הכתוב, לא תעשו עול במשפט. על בני ישראל לבקש רחמים מאת השי"ת שיזכו לכך שיהא **לא תעשו עול** אפילו כשהוא **במשפט**, היינו שגם אם על פי המשפט נראה שאיש פלוני חייב ואיש פלוני זכאי, בכל זאת יתן השי"ת בהם דעת לדון דין אמת לאמיתו, לאמיתה של תורה, כפי הנרצה למעלה, וכפי שסיבב המסבב כל הסיבות. והגם שלפעמים נראה שאין המשפט צודק, אין זאת אלא מפני שהחטא גורם שלא לראות את האמת. על כן לא תעשו עול במשפט, אלא השי"ת יהא בעזרכם שהאיש שהממון מגיע לו באמת מגלגוליו הקודמים הוא יזכה בהם, ומי שצריך הממון לצאת תחת ידו יצא חייב.

אולם מעלה זו לא נאמרה אלא בישראל, כמו שדרשו חז"ל (גיטין פח:): ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, ולא לפני עובדי כוכבים. כי שופטי הערכאות הרשעים והרוצחים אין משפטם אמיתי, וכל פסקי דיניהם הם גניבות וגזילות, אשר אם יעשו בעלי הדינים כפי פסק דינם יהא עליהם לחזור ולהתגלגל כדי להשיב את הממון אשר הוציאו מחבריהם על פי הערכאות.

מהאי טעמא חמור כל כך איסור ההליכה לערכאות, שאמרו עליו חז"ל (ראה מדרש תנחומא ר"פ משפטים) שהוא כמודה בעבודה זרה, לפי שהמאמין בה' לא יקריב את דינו אלא לפני בית דין ישראל, מפני שהוא יודע כי משפטי ה' אמת צדקו יחדיו (תהלים יט, י), הכוונה שמשפטי ה' המה אמת וצדק כאשר נצרך **יחדיו** את כל תהלוכות האדם מיום הוולדו בגלגולו הראשון עד עתה. המתבונן על הדבר כפי שהוא עכשיו בלבד, נראה לפעמים בעיניו שהמשפט מעוקל, אכן המתבונן על כל מעשי האדם **יחדיו**, יבין את כל הדברים לאשורם. בידעו שאף שאכן עתה הוא נקרא בשם

"יעקב", יתכן שבגלגולו הקודם היה נקרא בשם אחר. ואם בגלגולו זה הוא אשכנזי, יתכן שבגלגולו הקודם היה ספרדי, ואף גם יתכן שהיה אז בין אנשים שאי אפשר לנזקם בשמם. אלמלי היה האדם יודע מי הוא באמת, היה מבין דברים הרבה, לא היה מתרעם על שמנע ה' ממנו פרי בטן, לא על שמת בקוצר ימים, והעני לא היה מתאונן על עניותו וכד', כי אז היה יודע כי משפטי ה' אמת, אלא שהם **צדקו יחידיו**, כשמתבוננים בכל גלגוליו כאחד. אבל המביא את דינו לפני עובדי כוכבים בידוע שאינו מאמין ח"ו בהשגחה פרטית, בהשגחה הנפש, וברזא דגלגולא, ובזה הוא מייקר את שם האלילים רח"ל.

על זאת אמרה תורה, ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, שכל משפטינו יהיו דווקא בפני בית דין ישראל. על אף שאין לנו האידנא בית דין סמוכין, אלא שליחותיה דקמאי עבדינן (גיטין פח:), ואפילו שגם בית דין מומחין אין לנו, בכל זאת אין לנו לדון אלא לפניהם, לפני בי"ד ישראל. לא הוצרכה תורה להזהיר שבשעה שהסנהדרין קיים שלא ילך אדם לדון אצל ערכאות, אלא אפילו בזמן שאין בישראל בית דין מומחין, או אפילו יהודי הדר במקום שאין שם אלא יהודים מועטים שאין ביניהם מי שיודע לדון, עכ"ז בכל דין ודברים שבין יהודי לחברו לא יקריב את דינו אלא בין יהודים, שמכין שהם יראי ה' תהא להם סיעתא דשמיא, והשי"ת יחננם בדעת לפסוק את הדין כרצון השי"ת.

[ה]

השקפה חסידית נוספת על הרז הטמון באיבוד חפץ והגעתו לידי המוצא, אמורה בס' **'אור תורה'** מהרב המגיד ממזריטש (אות תיג) ומקבילו ב'**צוואת הריב"ש'** (אות קט):

כלל גדול שכל דבר שאדם לובש או אוכל או משתמש בכלי הוא נהנה מהחיות שיש באותו דבר, כי לולא אותו הרוחני לא היה שום קיום לאותו דבר. ויש שם ניצוצות קדושות השייכים לשורש נשמתו... וכשהוא משתמש באותו כלי... הוא מתקן הניצוצין... ולכך פעמים שיאבד הדבר ההוא ממנו, שכבר כלה לתקן כל הניצוצין שהיו באותו הדבר השייכין לשורש נשמתו, אז לוקח ממנו השי"ת אותו הכלי ונותן לאחר ששייכין הניצוצין שיש באותו הכלי לשורש אחר.

[ו]

הרעיון שעל-פיו גם הנגזל מתגלגל שנית כדי שתושב לו הגזילה מידי הגזלן אינו בלעדי למחשבת החסידות, אלא יסודו בדברי המקובלים הראשונים ונתקיים באחרונים:

בפירוש ה**ריקאנטי** פ' יתרו עה"פ לא תגנוב:

ויש מחכמי הקבלה האחרונים שאומרים כי קבלה בידם כי כל הגונב או גוזל חבירו עתיד לתקן מעוותו ולמות מיתה תניינא. זה מאמרם ז"ל כל הגוזל חבירו כאילו נוטל נשמתו שנא' את נפש בעליו יקח (ביאור הלבוש: פירוש, כי בגזילתו הוא גוזל את נפש הנגזל וכאילו המיתו, לכך יקבל הוא גם כן עונש המיתה שנית זולת מיתתו הטבעית).

וכתב על כך הרדב"ז ב'**מצודת דוד'** (מצוה תסב):

וקשה עלי לקבל דבר זה, כי אין זו מן החמורות. ותו, דמי יודע אם יהיה עשיר או עני ולא יוכל להשיב ולתקן את מעוותו. ותו, דכתיב וישתכחו בעיר אשר כן עשו, ואינו זוכר מעשיו הראשונים.

ושמעתי מפי חכמי הישמעאלים, שלוקחין מזכותיו של הגוזל ומוסיפין אותו על הזכות הנגזל, כי אין רשע בארץ אשר אין לו זכות. וזכרני שראיתי כיוצא בזה במדרש לא ידעתי מקומו. וקרוב לזה אמרו רז"ל עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה. וזה הכיבוי לא ידענו מהו, שאין ראוי לומר שהולכת המצוה לאיבוד. ואפשר שנותנין אותה לנגב או לנגזל. וכיוצא בזה אמרו על פסוק יכין רשע וצדיק ילבש.

והקרוב אל השכל, שהקב"ה מסבב סבות להביא ממונו של זה הגזלן שהניח ביד יורשיו, ליד הנגזל או ליד יורשי הנגזל, שהרי נתן לתשלומין. ומענישו על שעבר הלאו כפי משפטו הצדק. ואם לא הניח אחריו ברכה, לוקח ממון מורישו, שאין לך אדם מישראל שאין לו מוריש, דק"ל ירושה ממשמשת ועולה עד יעקב אבינו. וברוך יודע האמת.

(ועוד **שם** במצוה תסח): ושוב ראיתי שכתב רבינו יצחק [סגינהור] וז"ל: אם גזל אדם מחבירו אפילו פרוטה אחת ומת בלא תשובה, ומת הנגזל, מה יעשה מזאת הנשמה שיאבד מן העולם. ועוד, הנגזל כמו כן אבד נפשו, כמו שאמרו ז"ל כל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו למחיצתו של הקב"ה. מה עושה הקב"ה שלא יאבד שתי נפשות מפני פרוטה אחת, מביא את שניהם בגלגול אב ובן, האב הוא הגזלן והבן הוא הנגזל, ויורש נכסיו ממש. וז"ש והעברתם את נחלתו. ואם אין לו בן, היה אח או יורש אחר הנגזל, כדי שירש נחלתו. וזה סוד איש שנחלתו ידבקו בני ישראל. ולכן ציונו להשיב את הגזילה. ע"כ.

וכבר כתבתי למעלה, שאין דעתי נוחה שבעבור גזל של פרוטה שהוא מן הקלות, יצטרכו למדה זו. וכ"ש הנגזל, דאע"ג דאמרינן דמי שנענש חבירו על ידו וכו', הני מילי כשהי' הוא סבה, כגון שקללו או כגון שהענישו בתפלתו. אבל הנגזל הזה מה עשה. ואם אין אתה אומר כן, אין לך צדיק שיכנס למחיצתו של הקב"ה, שהרי אמר הכתוב כי רשע מכתיר את הצדיק וגו'. ואם כפי דבריו, יוסף הצדיק לא נכנס במחיצתו של הקב"ה, שהרי אחיו נענשו על מכירתו בסוד עשרה הרוגי מלוכה. וכבר הארכתי בתשובת שאלה.

[ז]

אך נתקבלה דעתו של רבינו יצחק שגם הנגזל חוזר בגלגול. ועל סמך הדברים האלו ביאר בפ' **'יד יהודה'** את דברי הרמ"ע מפאנו ב'**מאמר חקור דין'** (פרק יח) "שאם לא שלם אפילו המיתה אינה מכפרת לגמרי, דכתיב 'את נפש בעליו יקח', אם לא קדם הנגזל ומוחל. **וטובה גדולה היא לנגזל עודנו חי שימחול לו**, בין בחיי גזלן בין לאחר מותו", וכתב על כך: דאם הנגזל אכזרי ואינו מוחל לו הוא גורם רעה לעצמו, כי יצטרך גם הוא לבוא לעוה"ז בגלגול מפני תקנת הגזלן.

ונמצא גם ב'**ביאור הגר"א** לס' משלי (יד, כה):

מציל נפשות עד אמת... פירש, העד אמת מציל ב' נפשות, נפש הנגזל מעשקו ונפש הגזלן ג"כ הוא מציל מדינה של גיהנום... ועוד מציל נפשות, כי הגזלן דבר מחבירו ולא החזירו עד כלות ימיהם מוכרחים שניהם לבוא בגלגול הגזלן והנגזל. ולכך כשמחמתו יוחזר הגזילה לבעלים הוא מצילם מגלגול. וזהו מציל נפשות כו'.

[לדברי הגר"א הללו רמז גם בעל ה'חפץ חיים' בקונטרס '**שפת תמים**' (הנדפס במהדורות שונות במצורף ל"שמירת הלשון" או לס' ה'חפץ חיים' עצמו), פרק ד, אך הוא למד מהם רק לענין עונשו של הגזלן ש"יצטרך לבוא עוד הפעם לאותו העולם לחזור ולהבראות כדי לפרוע את גזילתו"].

[ח]

כבר הבאנו לעיל את פירושו של רש"י לפסוק "והאלקים אנה לידו" (משפטים כא, יג) מדברי הגמרא במס' מכות (י, ב): ולמה תצא זאת מלפניו? הוא שאמר דוד (שמואל א כד, יד) "כאשר יאמר משל הקדמוני, מרשעים יצא רשע". ו"משל הקדמוני" היא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם. והיכן אמרה תורה "מרשעים יצא רשע"? "והאלקים אנה לידו". במה הכתוב מדבר? בשני בני אדם, אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד, ולא היו עדים בדבר שיעידו. זה לא נהרג וזה לא גלה. והקב"ה מזמנן לפונדק אחד, זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו. ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות. נמצא זה שהרג בשוגג גולה, וזה שהרג במזיד נהרג. עכ"ל רש"י.

שמכאן למדנו על יד ההשגחה המכוונת ופועלת מאחורי אירועים מעין אלו.

ומפורש כך בדברי המקובלים הראשונים:

בפירוש ה**ריקאנטי** פ' שופטים (עה"פ ודרשו השופטים היטב... ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו):

וצריך אני להעירך על מאמר רבותינו ז"ל שאמרו כאשר זמם ולא כאשר עשה, איך עלה בלבם אמתת טעמי המצות. וקודם צריך שתדע כי זה המאמר לא אמרוהו רז"ל רק בדיני נפשות, אמנם בדיני ממונות עונשים אף אחר המעשה. וכן ארז"ל הרגו אין נהרגים. ואחר ההקדמה הזאת תדע כי הב"ה לא עביד דינא בלא דינא, ומי שאינו חייב מיתה לא יבא לידי כך שיהרג בעידי שקר. ואם

נהרג בעידי שקר בודאי חטא בכיוצא בזה שהוא היה ראוי לכך. ונמצא אלו שהעידו עליו, אע"פ שהוזמו, גברא קטילא קטלו ומרשעים יצא רשע. כענין שארז"ל בהורג שוגג הקב"ה מזמן לפונדק אחד וכו'. אמנם קודם מעשה דם נקי רצו לשפוך, וע"כ נדונין. וזהו בסיבת שהשכינה שרוייה עם הדיינים וכשכוונתם לשם שמים אין דבר מקולקל יוצא משם, כי השכינה מסכמת לדעתם שנאמר אלקים נצב בעדת א-ל.

[ונראה לבאר ההבדל בין דיני נפשות לדיני ממונות, שאם הרגו על-פי העדים הרי את הנעשה אין להשיב, ומכיון שההריגה היתה בדין תורה, על-כרחך שהנהרג היה חייב מיתה. משא"כ בדיני ממונות שניתן להשיב את הממון בדין, אין לנו לומר שהממון חייב היה לצאת מידי ולפטור בגלל זה את העדים הזוממים. והוא כ"קודם מעשה" בדיני נפשות, וביאר לעיל ש"דם נקי רצו לשפוך, וע"כ נדונין"].
י"ט בטבת תש"ע